

Negotovost in nestrpnost v družbi močno prispevata k ohranjanju in nenehnemu produciranju notranjih sovražnikov (Židje, komunisti, Cigani, tujci, itd.), ki naj bi bili povzročitelji vsega slabega v družbi. V prehodnem obdobju, ob prehodu v nov sistem in nove odnose, spremljata ljudi strah in občutek negotovosti. Pojavlja se neodpornost ob srečanju z novimi ali že pozabljenimi pojavi. Zato še niso sposobni, da bi se učinkovito uprli sugestijam o prisotnosti in o nevarnosti notranjega sovražnika.

K odpravi strahov in k objektivni oceni židovstva na Madžarskem je pomembno prispevala objava obsežnega seznama (okoli 300 imen) pomembnih madžarskih ustvarjalcev židovskega porekla.<sup>11</sup> Seznam vključuje Nobelove nagrajence za znanost, utemeljitelje filmske industrije (Korda, Cukor, Goldwin, itd.), znane madžarske pesnike, pisatelje, igralce, gledališke ravnatelje, režiserje, kiparje, slikarje, novinarje, založnike, gospodarstvenike, zdravnike (svetovno znane), športnike, politike, itd.

Prebiranje seznama je izzvalo številna presenečenja, saj mnogi na Madžarskem niso vedeli (posebej še mlada generacija), da je v ozadju nekaterih slavnih imen madžarske kulture židovsko poreklo. Iz objavljenega seznama lahko sledi le sklep: prispevki vsestranskih židovskih ustvarjalcev so bistveno obogatili vsa področja družbenega in duhovnega življenja na Madžarskem.

BARBARA KRAMŽAR\*

## Izrael med obljubljeno deželo in resničnostjo

Malo je držav, ki bi pričakovale mirovne čudeže od vojaka, zmagovalca vsaj ene vojne, in od voditelja stranke, ki je vodila štiri od petih vojn na območju. Še manj je volivcev, ki bi zaupali mandat za spravo s podjarmljeno manjšino nekdanjemu obrambnemu ministru, ki je dobil po odgovarjajočem ukazu naziv »lomilec kosti«. In najbrž ni družbe, ki bi na najvišje upravno mesto ponovno izvolila politika, ki je enkrat že moral odstopiti zaradi finančnega škandala svoje soproge. Toda Izrael nikoli ni bil normalna država. Vse naštetu je nekoč že bil zmagovalec letošnjih parlamentarnih volitev, Laburist Yitzhak Shamir. Zdaj pa je za svet veliko upanje za mir na Bližnjem vzhodu, za Izraelce pa človek, ki naj bi kljub delavskemu nazivu svoje stranke ozdravil kronično realsocialistično gospodarstvo.

*Zakaj je lahko zmagal Yitzhak Rabin?*

Veliki pragmatik Yitzhak Rabin je dobil junijske parlamentarne volitve z obljubo, da bo dosegel pomiritev med Izraelom in njegovimi palestinskimi prebivalci. Potomci v zgodovini kruto preganjanega židovskega ljudstva seveda niso

\* Barbara Kramžar, novinarka, Radio Slovenija.

<sup>11</sup> Reményi Gyenes István, Erdekességek zsidó származásu nevezetes magyarokról, Kapu 8, 9, 10, 1991, Budapešt.

pozabili trpljenja svojih prednikov, ki so morali predvsem v Evropi kot domnevni kolektivni krivci za smrt Jezusa Kristusa skoraj dve tisočletji z življenji in premoženjem plačevati »Pilatove listine« ter muhe bolj ali manj lokalnih oblastnikov. Veliko Izraelcev tudi še naprej deli mnenje nekdanje premierke Golde Meir, ki je v svojih spominih zapisala, da so Arabci neposredni nasledniki Hitlerjevega načrta za uničenje Židov. Natančna analiza Rabinove volilne zmage in samo dva sedeža večine v knesetu za njegovo koalicijo ne dovoljujejo ugibanj o nekakšnem plebiscitarnem obračunu Izraelcev s svojimi zgodovinskimi strahovi. Še posebej zato ne, ker se svojih sosedov še vedno lahko bojijo. Laburisti se morajo za svoje zmago-slavje kljub popolnoma proporcionalnemu volilnemu sistemu zahvaliti povsem tuzemskemu nezadovoljstvu Izraelcev zaradi slabega gospodarskega položaja. Za Rabina so kljub slabim izkušnjam s socializmom volili tudi razočarani in nezaposleni ruski priseljenci, ki so dobili po treh letih neomejenega priseljivanja še slabše izkušnje s Shamirjevo vlado. Ker pa novi premier Yitzhak Rabin naraščajočih gospodarskih težav ne bo mogel rešiti brez korenitega zasuka v včasih upravičeno klavstrofobični izraelski zunanji politiki, obljublja koalicija laburistov, levičarskega Meretza in religiozne stranke Shas tudi postopne premike na vsem travmatičnem Bližnjem vzhodu. Pričakovanjem, ki jih vzbuja nova izraelska vlada, ne nasprotujejo niti neuspešna pogajanja za še močnejšo koalicijo z desničarsko stranko Tsomet, čeprav bo novi premier ostal brez njenih osmih sedežev v parlamentu. Voditelj Tsometa Rafael Eitan namreč preveč goreče zagovarja židovsko naseljevanje na palestinski zemlji, da ne bi Rabinu metal polen pod noge tudi pri najbolj zmernem dogovarjanju s Palestinci. Brez sporazuma s Palestinci o vsaj omejeni avtonomiji, ki naj bi razelektrilo to desetletje travmatično vprašanje za ves arabski svet, Združene države Amerike ne bodo finančno pomagale Izraelu. Prejšnji ministrski predsednik Yitzhak Shamir ni mogel razumeti, da so za izraelsko dolgoletno zaveznico Ameriko po razpadu Sovjetske zveze in po zalivskem spopadu pomembni tudi novi arabski zavezniki. Zato ni nič čudnega, če je Rabinovo moštvo navdušeno pozdravila ameriška administracija, ki si že nekaj let prizadeva prisiliti Izrael k spoznanju, da je hladne vojne konec, zato tudi židovska država ne more biti več trmasta in nepopustljiva trdnjava sredi sovražnega arabskega sveta.

### *Prihaja neizbežni obračun z izraelsko zgodovino*

Henry Kissinger je med svojim briljantnim manipuliranjem z Bližnjim vzhodom v 70. letih ugotovil, da Izrael nikoli ni imel notranje, ampak samo zunanje politike. Celo država Izrael ni nastala samo zaradi nedvomne trme njenih duhovnih očetov, ampak predvsem zaradi območnih interesov tedanjih svetovnih velesil Velike Britanije in Francije. Hitlerjev pogrom nad evropskimi Židi je bil samo tista pika na i, ki je o glasovanju za resolucijo Varnostnega sveta Združenih narodov prepričala tudi dvomljivce, najpomembnejše državotvorno delo pa je bilo opravljeno že prej. Velika Britanija je namreč že med zadnjimi vzdihljaji otomanskega imperija ugotovila, da bo z židovsko Palestino najbolje premagala svoje francoske, ruske in nemške tekmece v boju za vpliv na energetske čedalje pomembnejšem Bližnjem vzhodu in s takšno državo hkrati zavarovala zaledje strateško pomembnemu Sueškemu prekopu. Že leta 1917, ko je v Palestini živel samo 85 tisoč Židov, so zato z Balfourjevo deklaracijo spodbudili židovsko naseljevanje, še najmanj iz človekoljubnih razlogov, saj so hkrati skušali med prvo svetovno vojno pridobiti naklonjenost bogatih ameriških in evropskih Židov ter pritegni-

ti Združene države v obračun proti centralnim silam. Kljub občasnemu medsebojnemu obračunavanju med izraelskimi organizacijami in britanskimi mandatnimi oblastmi, ki ga bo morda zdaj v svojih spominih osvetlil pripadnik nekdanje teroristične organizacije Stern Yitzhak Yzernitsky, bolj znan kot odhajajoči premier Yitzhak Shamir, so Britanci dobro sodelovali s polvojaško organizacijo Hagano, čeprav so hkrati s polkovnikom Lawrenceom organizirali tudi arabski upor proti naslednikom otomanskega imperija. Britansko srce in interesi so bili nedvomno na židovski strani. Toda že med drugo svetovno vojno se jim je začela na območje vrvitati vzhajajoča velesila, Združene države Amerike.

Do prve arabsko-izraelske vojne sta predsednika Roosevelt in Truman kljub velikemu pritisku ameriških židovskih organizacij še omahovala nad zamislijo židovske države v Palestini. State Department je tedaj pravilno presodil, da bo upravičen arabski bes odprl bližnjevzhodna vrata Sovjetski zvezi. Ko pa je z majsko vojno 1948 dan po ustanovitvi države Izrael požar že izbruhnil in so arabske države napadle Izrael, sta Velika Britanija in Združene države Amerike z mednarodnim diplomatskim pritiskom in sočasnim oboroževanjem židovske države poskrbeli za izraelsko zmago.

Igre velesil z Izraelom in Arabci so se nadaljevale tudi v naslednjih bližnjevzhodnih vojnah. Zgodovinska krivda države Izrael, ki se je v prvi vojni s sosedi upravičeno bojevala za obstoj, pa je bila tako imenovana sueška vojna iz leta 1956. Nekaj mesecev pred njo je Egipt nacionaliziral sueški prekop ter si s tem nakopal jezo Velike Britanije in Francije. Velesili v zatonu sta zato spodbudili Izrael k tako imenovani stourni vojni, med katero so v vzornem blietzkriegu prodrli čez Sinaj. Ameriški predsednik Eisenhower, jezen zaradi britanskega in francoskega delovanja na Bližnjem vzhodu, je židovske vojake prisilil k umiku z zasedenih egiptovskih ozemelj. Toda sovraštvo med Izraelom in arabskimi sosedomi je že dobilo svoj nepopravljivi zagon in jih je naslednje desetletje pripeljalo v novo, junijsko vojno 1967. Medtem so se drugače razporedile tudi velesile, predvsem Sovjetska zveza in Združene države Amerike, ena na arabski in druga na izraelski strani. Bližnjevzhodni sovražniki so s pomočjo svojih velikih bratov vodili še vojno leta 1973, ko so uspavane Izraelce neprijetno presenetili Egipčani.

Od vseh arabsko-izraelskih vojn je bila samo agresija židovske vojske na Libanon leta 1982 bolj ali manj samostojno izraelsko dejanje. Vse druge vojne so v bistvu, čeprav samo posredno z oboroževanjem in diplomacijo, vodile velike sile sveta. Obdobje po drugi svetovni vojni, ki je najprej potekalo v znamenju vzpona Združenih držav in Sovjetske zveze, nato pa v njunem medsebojnem rivalstvu, je zaradi strahu pred jedrsko katastrofo v neposredni vojni med njima bojevalo svoje interesne spopade na bojiščih tretjega sveta. Najpomembnejše med njimi je bilo naftno in strateško območje Bližnjega vzhoda.

### *Konec hladne vojne je spremenil tudi izraelski položaj*

Zgodovina bo najbrž brez velikih težav dokazala, da je smrtni udarec sovjetskemu imperiju zadal ameriški predsednik Ronald Reagan. Nekdanji holywoodski igralec, ki je sem ter tja pozabil celo ime države, ki jo je obiskal, je znal briljantno prisiliti Sovjetsko zvezo v dovolj neusmiljeno vojaško tekmovanje, da ga veliko manj učinkovito sovjetsko gospodarstvo preprosto ni več preneslo. Morda bo George Bush na bližnjih volitvah z volilnim porazom plačal mednarodne apetite svojega predhodnika, ki je prenapel tudi ameriške gospodarske sposobnosti. Vse-

kakor pa se je Reaganu posrečilo spraviti Sovjetsko zvezo na kolena. Nekdanjemu sovjetskemu voditelju Mihailu Gorbačovu ni preostalo drugega, kot da je to grenko resnico priznal in Združenim državam prepustil urejanje vsega sveta, tudi Bližnjega vzhoda. Mihael Gorbačov kljub temu ni mogel rešiti komunističnega carstva, ki je najprej izgubilo svoje vzhodnoevropske satelite, nato pa razpadlo še samo.

Ob zmagoslavju »american way of life« in Reaganove doktrine bi morda Bela hiša pod vodstvom Georgea Busha celo pozabila na Bližnji vzhod, saj so bile cene nafte konec 80. let nizke, veliki ideološki sovražnik, Homeinijev Iran, pa je bil oslavljen zaradi vojne z Irakom. George Bush in njegov državni sekretar James Baker sta bila že v tem času nezadovoljna zaradi trmaste in nepomirljive politike svojega dolgoletnega zaveznika Izraela, toda spomladi leta 1990 sta se zadovoljila s tem, da sta z Jeruzalemom ohladila prej pristržne odnose. Medtem pa je v Bagdadu Sadam Husein napisal svojo različico knjige Mein Kampf in jo z napadom na Kuvajt začel tudi izvajati. Iraški diktator je hotel izkoristiti prazni prostor, ki je na Bližnjem vzhodu nastal po odhodu Sovjetske zveze, se polastiti večine zalivske nafte in se enakopravno soočiti z najmočnejšimi državami sveta, če ne drugače, z diktatom cene nafte. Takšen smrtni greh v sodobnih mednarodnih odnosih je bil Washington takoj pripravljen kaznovati s kazensko ekspedicijo v obliki vojaške operacije Puščavski vihar.

O zalivskem obračunu s Sadamom Huseinom je znano tako rekoč vse, kar pa še ni, bodo razkrili kakšni memoarji ali objavljeni dokumenti. Najbolj tesnobni trenutek je za zavezniško koalicijo zanesljivo nastopil drugo noč vojne, ko se je Iraku posrečilo zmetati nekaj raket scud na Izrael. Tega so se razveselili celo najbolj zvesti arabski člani protiraške koalicije, Združene države pa so si dobro zapomnile lekcijo: izraelsko sovraštvo z arabskimi sosedami in še vedno eksplozivno palestinsko vprašanje v židovski državi bi skoraj sesula vso strategijo proti Sadamu Huseinu. Takoj po koncu zalivske vojne sta se zato George Bush in James Baker odločila, da bo treba zlepa ali zgrda pomiriti Bližnji vzhod. Z izjemo Iraka je večina arabskih držav že pred zalivskim spopadom spoznala, da je z njihovo dolgoletno zaveznicjo Sovjetsko zvezo že zdavnaj konec, zato se je večina obrnila k Washingtonu. Mirovna pogajanja, ki so jih Američani organizirali v Madridu, so jasno pokazala, da bo treba izučiti tudi Izrael, ki pod Yitzhakom Shamirjem ni mogel razumeti, da so se časi spremenili. Ko niso več pomagala nobena prepričevanja, so v Washingtonu sklenili, da bodo židovsko državo udarili po žepu.

### *Finančni udarec za neposlušnega zaveznika*

Vse do lanskega zgodovinskega ameriškega »ne« za deset milijard kreditnih garancij Izraelu, v širši mednarodni javnosti ni bilo povsem jasno, kako zelo je židovska država odvisna od poceni ali celo podarjenega tujega kapitala. Ne glede na to, ali so izraelske vlade same sebe imenovala desničarske ali levičarske, dokler so lahko vsako leto preprosto zbirale in razporejale milijarde dolarjev brezplačnega tujega denarja, so vse skrbno negovale realsocialistični ustroj izraelske družbe. V začetku so bile skupinske farme ter državno in sindikalno lastništvo v gospodarstvu nujnost obstoja države Izrael ter logična posledica pravičniške in socialistične filozofije njenih duhovnih očetov, ki so vsi po vrsti izvirali iz Evrope. Prvi naseljenjci v negostoljubni Palestini s puščavskim jugom in močvirnim severom, ki so se poleg tega ves čas spopadali z razbesnenimi Palestinci, so se preprosto morali

organizirati v obrambne in gospodarske skupnosti, imenovane kibuci. Tudi financiranje teh skupnosti je potekalo s pomočjo nekaj zasebnih židovskih bank, sklada sindikata Histadrut in osebnega kapitala bogatašev, kakršen je bil na primer Rotschild. Prav z židovskim kapitalom iz vsega sveta so po ustanovitvi Izraela razvili tudi raznovrstno industrijo, ki se je z nemškimi reparacijami še razširila in zaposlila prihajajoče priseljence. Zaradi »političnih« tovarn, zgrajenih s podarjenim kapitalom, ter gospodarskega bojkota sosednjih držav pa so se že sredi šestdesetih let začele kazati vse pomanjkljivosti takšnega gospodarstva, predvsem nekonkurenčnost zaradi visokih stroškov proizvodnje, nizka produktivnost dela in predimenzioniranost proizvodnje. (Samo kibuci na primer dolgujejo izraelskim bankam pet milijard dolarjev.) Zahodni zavezniki so se ob vsakem novem spopadu ponovno zavedli pomembnosti Izraela za svoje bližnjevzhodne interese, odvezali denarnico in pokrili velikanske primanjkljaje v izraelskem državnem proračunu. K učinkovitosti gospodarstva židovske države tudi niso pomagali velikanski izdatki za vojsko, ki so v določenih obdobjih zajeli celo 70 odstotkov državnega proračuna, ne da bi pri tem upoštevali vsakoletno ameriško pomoč v višini nekaj milijard dolarjev, niti dejstvo, da je nenehno pod orožjem 10 odstotkov izraelskega prebivalstva. Realsocialistično naravo izraelskega gospodarstva najbolje pojasnjujejo naslednji podatki: država si lasti 93 odstotkov izraelske zemlje, nadzoruje 20 odstotkov industrijske proizvodnje in zaposluje tretjino delovne sile. 24 odstotkov podjetij in 16 odstotkov delavcev zaposluje zgodovinsko zaslužni sindikat Histadrut. Napovedana privatizacija 150-tih državnih podjetij ne napreduje že nekaj let. Nič čudnega, če v Izraelu tako rekoč ne poznajo poslovnih obiskov predstavnikov mednarodnih komercialnih bank.

Ob vseh teh gospodarskih težavah pa so se po letu 1989, ko je Sovjetska zveza odprla svoje meje, lotili še zgodovinskega nacionalnega projekta, okrepitve židovskega naroda s stotisoči ruskimi priseljenci. Med tistimi, ki so še pred slabimi novicami o težkem življenju v Izraelu pristali na letališču v Tel Avivu, je zdaj 40 odstotkov brezposelnih. Zaradi ne povsem normalne zamisli dosedanjega ministra za naseljevanje Ariela Sharona, da bo zgradil naselja za ruske priseljence na zasedenih arabskih ozemljih, je Shamirjeva vlada vrgla stran milijardo dolarjev. Ruski Židje se nočejo naseljevati v puščavi in med sovražnimi Palestinci. Zato so na junijskih parlamentarnih volitvah izrekli nezaupnico Likudovi vladi in pomagali laburistom na oblast.

### *Premirje s Palestinci in arabskimi sosedami*

Pri teh velikanskih gospodarskih težavah pa bo novi vladi laburista Rabina prav gotovo pomagal Washington, a samo pod pogojem, da bo sposoben skleniti kakršno koli že premirje z zasedenimi Palestinci in arabskimi sosedami. Palestincem je laburistični voditelj pripravljen v devetih mesecih ponuditi avtonomijo, po petih letih pa naj bi se pogovarjali o še večji samostojnosti. Yitzhak Rabin je po volilnem pokopu Likudove zamisli o velikem Eretz Izraelu privlekel na dan tako imenovani Allonov načrt iz sedemdesetih let, po katerem naj bi Izrael obdržal dolino reke Jordan in nekatera druga strateška mesta v Gazi in Zahodni obali, med njimi pa bi rad ustvaril nekakšne avtonomne palestinske enklave. Takšna razdelitev ozemlja bi bila prav gotovo nekaj posebnega na atlasu sveta, toda Rabin računa na dejstvo, da Palestinci po porazu svojega zadnjega zaveznika Iraka ne morejo izbirati. Če bodo zadovoljni Palestinci, bo lahko Izrael otoplil odnose tudi

z Jordanijo, kjer so Palestinci že večinsko prebivalstvo. S Sirijo se bo Izrael začel pomirjevati samo, če ji bo vrnil zasedeno Golansko ravan, pa čeprav je za varnost Izraela izjemno pomembna. Ob primernih mednarodnih varnostnih garancijah bi v mirovnih pogajanjih najbrž našli primerno rešitev, vsaj dokler bo oblast v Siriji še lahko nadzoroval predsednik Asad, saj so sirskega predsedniku bolj kot drugim arabskim voditeljem jasne nove mednarodne zakonitosti. Morda bo imel Yitzhak Rabin še največje težave s tistimi bližnjevzhodnimi državami, s katerimi se ni nikoli bojeval. Iran in Savdska Arabija namreč potrebujeta židovskega sovražnika iz notranjepolitičnih razlogov, oba pa imata na voljo dovolj naftnega denarja, da lahko plačujeta libanonski Hezbollah in palestinski Hamas, organizaciji, ki proti Izraelu vodita jihad, sveto vojno.

Zmagovalcu nedavnih izraelskih volitev po vsem naštetem nihče ne more zavdati nalog, ki ga čakajo. Toda če se jih ne bo lotil, bo zaradi spremenjenih mednarodnih razmer v nevarnosti sam gospodarski in varnostni obstoj Izraela. Židovska država ne bo nikoli idealna skupnost, o kakršni so v devetnajstem stoletju sanjali očetje sionizma s Theodorjem Herzlom na čelu. Toda vsaj na pot normalnosti mora stopiti zdaj, ko lahko še računa na ameriško pomoč. Bližnji vzhod, največja orožarna na svetu, lahko namreč bije naslednje vojne tudi brez sodelovanja velesil, saj je zgodovinskih in gospodarskih razlogov za spopade dovolj. Predvsem bo kmalu bolj pereče vprašanje od delitve nafte vsesplošno pomanjkanje vode na območju. Z najmanj 200 jedrskimi konicami v izraelskih arzenalih in neznanimi stotinami ton kemičnega, biološkega in drugega orožja v arabskih, nihče ne more ugibati, kdo bi bil pravzaprav zmagovalec prihodnjih spopadov.